

Тетяна Симоненко,
мол. наук. співробітник НБУВ

Проект «відкритого доступу» – портал «Наукова періодика України»

У статті визначено концептуальні засади створення порталу «Наукова періодика України» як інтеграційної компоненти загальнодержавної системи документальної наукової комунікації.

Ключові слова: наукові комунікації, відкритий доступ, портал, електронний журнал.

Conceptual principles of creation of portal the «Scientific periodicals of Ukraine» as an integration component of the national system of document scientific communication are presented in this paper.

Keywords: scientific communications, open access, portal, e-journal.

Загальновідомо, що ефективність наукових досліджень значною мірою залежить від ступеня розвитку системи наукової комунікації. Важливим джерелом у системі наукової комунікації, її найбільш успішним та вдалим засобом є науковий журнал.

Наукові журнали сприяють утвердженню пріоритетних цілей науково-дослідної діяльності; забезпечують наукову спільноту, а також усіх, хто виявляє інтерес до новин, пов'язаних з вітчизняними та зарубіжними науковими розробками; концентрують матеріали за темами, проблемами, які за інших обставин могли б бути розпорощеними в індивідуальних працях; дають змогу знайомитися з перебігом окремих наукових досліджень ще до їх завершення; сприяють розвитку науки, забезпечуючи оперативну актуалізацію наукових досягнень; спонукають учених до оприлюднення своїх напрацювань; слугують своєрідним науковим форумом для безперервної критичної оцінки наукових гіпотез і теорій.

Останнім часом людство активно освоює нове комунікативне середовище – електронний науковий журнал.

Зарубіжний досвід свідчить, що наукові електронні журнали стають важливим джерелом одержання інформації, здобуття знань у всіх галузях науки і техніки. Вони відіграють дедалі помітну роль у системі наукових комунікацій. Саме жур-

нальним статтям належить перше місце в системі наукової комунікації – 68 % запитів американських учених становлять статті [6].

Виникнення нового виду ресурсу у формі електронних видань породило додаткові проблеми для бібліотек, видавництва, індивідуальних користувачів, пов'язані з дотриманням авторського права, архівним зберіганням електронних варіантів, особливо коли видання існує виключно в телекомунікаційній мережі. Незважаючи на те, що видавці, агенції та служби інформації перебирають на себе функції бібліотек, використовуючи при цьому різні схеми агрегації інформації та доступу до неї, бібліотечні установи все-таки залишаються основним каналом забезпечення доступу до електронних наукових видань. У контексті розвитку комунікацій головне завдання бібліотек – забезпечення доступності до достовірних і якісних наукових публікацій.

Мета статті: визначення концептуальних засад створення порталу «Наукова періодика України» як інтеграційної компоненти загальнодержавної системи документальної наукової комунікації.

Електронні наукові журнали – це «...періодичні видання, що містять статті, з якими ознайомилася і дала свій коментар редакційна група з метою відповідності матеріалів стандартам якості предметної області» [5]. Тобто до електронних наукових журналів відносять ті, де наукова якість електрон-

них публікацій не відрізняється від якості публікацій у традиційних виданнях. Завдяки системі рецензування такі журнали гарантують якісний рівень своїх публікацій. В них концентруються найважливіші наукові результати, фіксуються наукові пріоритети, гарантується авторське право на одержаний результат. Існує більше можливостей привернути увагу інших дослідників до вивчення матеріалів. У світовій практиці формування електронних журналів відбувається у двох напрямках:

- паралельно з друкованим варіантом видавництво подає електронну версію або відскановану копію в Інтернеті з архівами – паралельне видання;
- журнали публікуються тільки в електронній формі – оригінальне електронне видання [3].

Тобто більшість паралельних видань є копією друкованої форми без додавання нових характеристик. Оригінальні електронні журнали стають місцем інтегральної наукової комунікації, де автори, редактори, видавці, користувачі працюють в одній системі [5]. Вони мають принципово нові пошукові можливості, перспективу здійснення зворотного зв'язку з користувачами на більш високому, порівняно з традиційним, рівні.

Оригінальний електронний журнал є не тільки актуальним за змістом, він має форму добре організованої, легко доступної і простої у використанні інформаційної системи.

До вищезначених типів електронної форми журналів додається ще один, який розширює друковану форму посиланнями; доповнює текст графічною та іншою інформацією; має пошукову систему. Розширені видання набувають дедалі більшої популярності в наукових колах.

Таким чином, набирає сили тенденція до поступового перетворення статті в основну структурну одиницю системи наукових комунікацій в електронному середовищі [5]. Життєвий цикл статті – коли дослідження публікують, читають, цитують і розвивають у працях інших науковців – інтенсифікується, прискорюється, якщо результати дослідження відкриті для доступу. Відкритий доступ, на думку І. Кучми, є сучасною практикою «наукової комунікації для тих, хто зламав усталені принципи наукового спілкування останніх чотирьох сотень років і вийшов за межі традиційного наукового часопису...» [4].

Ідея відкритого доступу до результатів наукової діяльності отримала нові імпульси з оприлюднен-

ням Будапештської ініціативи відкритого доступу (*Budapest Open Access Initiative*) [1]. За цим документом, «під відкритим доступом розуміються відкриті для всіх публікації в Інтернеті; їх можна читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, проводити власні дослідження, приєднувати до повних текстів відповідних статей, використовувати для складання покажчиків, як дані вводити в програмне забезпечення або використовувати для інших цілей за відсутності фінансових, правових і технічних перешкод, за винятком тих, що регулюють доступ до самого Інтернету. Єдиним обмеженням на відтворення та поширення публікацій і єдиною умовою копірайту в цій сфері має бути право автора контролювати цілісність своєї роботи й обов'язкові посилання на його ім'я у разі використання роботи та її цитування».

Найбільшою реалізацією зібрань журналів відкритого доступу є проекти *J-Gate* і *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*.

J-Gate [10] – електронний шлюз до журналів відкритого доступу, створений компанією *Informatics Limited* (Індія) в 2001 р. Це перший у світі портал, який забезпечує повний онлайн доступ до понад 17 млн статей майже 5 тис. видавців. У ньому проіндексовано близько 15 тис. електронних журналів відкритого доступу на одній пошуковій платформі з повним текстом.

Директорія часописів відкритого доступу *DOAJ (Directory of Open Access Journals)* [9] нині нараховує понад 3,5 тис. фахових електронних наукових часописів (близько 200 тис. статей). Мета даного проекту полягає у популяризації наукових журналів безперешкодного доступу, і, як наслідок, – у збільшенні їх використання та впливу.

Прихильниками відкритого доступу до наукової інформації є не тільки зарубіжні, а й вітчизняні науковці, адже науковий прогрес ґрунтується на повному і відкритому доступі до даних та знань. Всі вони схиляються до думки, що доступність має обмежуватися лише інтересами національної безпеки, захистом конфіденційності та недоторканності, правами інтелектуальної власності та ексклюзивними правами, які діють певний час [2]. Про користь відкритого доступу свідчить те, що інформація набуває системної ефективності лише за умови її необмеженого поширення, абсолютної доступності [7]. Тобто успіх відкритої політики залежить не стільки від колективних дій конкретної

спільноти, скільки від спеціально визначених процедур та умов наукової комунікації. Проблема полягає не в наявності або відсутності власне інформації та знань, а у рівні інформаційних сполучень, характері інтелектуальної взаємодії.

Звичайно, важливим чинником наукового пошуку є достовірність результатів досліджень, які можуть відтворюватися й іншими учасниками цього процесу. Обмеження доступу до даних та необхідність збирати їх повторно з оригінальних джерел значно утруднює розповсюдження знань [2]. В умовах інформаційної відкритості соціум перетворюється на систему, яка дійсно самоорганізується, а найбільшу гарантію безпеки мають сьогодні країни, інформаційний і науковий стан яких відповідає відкритості спілкування [7]. Як свідчить досвід, закрита модель доступу до наукових знань і даних є неприйнятною.

Нижче спробуємо викласти концептуальні засади формування порталу «Наукова періодика України» на основі тенденцій відкритого мережевого представлення серіальних зібрань.

Даний проект започатковано у 2006 р. для представлення відомостей про новітні результати теоретичної та прикладної діяльності установ НАН України. Через рік рамки проекту були розширені: зібрання академічних журналів трансформувалося в загальнодержавний портал наукової періодики.

Реалізація цього проекту сприяє зміцненню інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності та супроводження процесу суспільних реформ у державі, включенню національних інформаційних ресурсів у міжнародну систему наукових електронних комунікацій, формуванню позитивного іміджу української науки.

Портал «Наукова періодика України» має п'ять інформаційних складових. Перша з них надає загальні відомості про наукову періодику (назва та тип видання, рік заснування журналу, його проблематика, періодичність, ISSN, мова видання, засновники, головний редактор та редколегія, адреса редакції). Планується подання такої інформації трьома мовами: українською, російською та англійською.

Друга розкриває зміст журналів. Основа цієї складової – загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», що наповнюється з 1998 р. Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського за участю Національ-

ної медичної бібліотеки України та Державної науково-педагогічної бібліотеки ім. В. О. Сухомлинського.

Третя інформаційна складова Порталу спрямована на одержання повних текстів статей. Зміст четвертої й п'ятої становлять зібрання «Наукові біографії вчених, діячів науки і техніки України» та «Наукові установи України». Їх призначення – сприяння встановленню семантичних зв'язків між суб'єктами й об'єктами документальних наукових комунікацій, тобто підтримка когнітивного напрямку розвитку Порталу.

На даний момент загальна кількість найменувань наукових видань досягла майже 550. Серед них: всі академічні періодичні видання, співзасновником яких є НАН України як юридична особа (їх загальна кількість – 85); серіальні видання вищих навчальних закладів – близько 400; електронні наукові фахові видання – 16.

Поступово формується повнотестова складова Порталу. Цьому сприяє позиція ВАК України щодо передавання електронних версій наукових фахових видань до НБУВ для їх депозитарного зберігання. Деякі редколегії журналів мають намір подавати електронні тексти публікацій із запізненням на 1 рік. Такий термін є достатнім для розповсюдження друкованих версій журналів.

Перспективний напрям розвитку порталу «Наукова періодика України» – включення його інформаційних ресурсів у міжнародну систему наукових електронних комунікацій (зокрема, подання англійських реферативних статей у найбільшу загальнонаукову реферативну базу даних Scopus, де наводяться індекси цитування публікацій), що сприятиме формуванню позитивного іміджу вітчизняної науки [11]. Потрібно наголосити: реферати включаються до згаданої реферативної бази даних за наявності онлайн-версії статті. Тому очікується, що формування повнотекстової складової Порталу наукової періодики матиме тенденцію до прискорення, оскільки науковці зацікавлені у зростанні своїх індексів наукового цитування.

В інформаційних ресурсах Порталу передбачається проведення інтелектуальної обробки документів. Йдеться про взаємодоповнюючі бібліо-, інформо- та наукометричні дослідження кількісних закономірностей у процесах наукової комунікації з метою оптимізації науково-інформаційної сфери суспільства в цілому. Зразками інтелектуальних завдань цього етапу можуть бути: кластеризація

(виділення компактних скупчень документів, що мають подібні, заздалегідь не задані ознаки), процедури побудови нових класифікаційних схем тощо. Сьогодні роботи у цьому напрямі лише розпочинаються і розглядаються як передумова екстракції нових знань [8].

Загалом же формування в Україні порталу наукової періодики відповідає світовій тенденції формування ресурсів «відкритого доступу» і дасть змогу істотно підвищити рівень інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, що безперечно сприятиме сталому розвитку суспільства.

Висновки

1. В умовах глобалізації, розвитку комунікаційних технологій суспільство започатковує нові підходи до формування й поширення інформації, знань і пропагує та втілює їх у життя шляхом створення інтелектуальних продуктів методами «відкритого доступу».
2. Модель «відкритого доступу» видається найліпшою у справі організації вітчизняних наукових періодичних видань. Представлення наукових журналів на порталі «Наукова періодика України» сприяє виходу української науки на міжнародний рівень, підвищує авторитет наукових видань та рівень їх цитування.
3. Головна концептуальна засада порталу «Наукова періодика України» передбачає поєднання централізованого довідково-пошукового апарата на основі загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» та розподіленої системи галузевих і тематичних збірань онлайн-нових серіальних видань, що формуються суб'єктами системи документальних комунікацій (науковими бібліотеками, органами НТІ, науковими установами, навчальними закладами).
4. Проведення в інформаційних ресурсах Порталу взаємодоповнюючих бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень дасть змогу розрахувати

оптимальні рішення вдосконалення процесів науково-інформаційного забезпечення інноваційної діяльності в Україні.

Список використаної літератури

1. Будапештская инициатива «Открытый доступ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.soros.org/openaccess/ru/read.shtml>. – Загл. с экрана.
2. Згуровський, М. З. Загальні тенденції розвитку інформаційного суспільства у глобальному контексті: трансформація світового устрою [Текст] / М. З. Згуровський // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К., 2004. – С. 104–114.
3. Костенко, Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель [Текст] / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.
4. Кучма, І. Право першої ночі? Відкритий доступ! [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2004. – № 11(486). – Режим доступу: <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/486/45910/>. – Назва з екрана.
5. Лаврик, О. Л. Академическая библиотека в современной информационной среде [Текст] / О. Л. Лаврик. – Новосибирск: ГПНТБ СО РАН, 2003. – 250 с.
6. Маркусова, В. А. Статья в научном журнале как основной источник информации для выполнения фундаментальных исследований в РАН [Текст] / В. А. Маркусова, А. Я. Родионов // НТИ. – Сер. 1. – 1998. – № 9. – С. 21–28.
7. Річицький, В. Відкритість інформації як універсальна вимога [Текст] / В. Річицький // Вісник НАН України. – 2003. – № 9. – С. 26–45.
8. Симоненко, Т. В. Розвиток системи інформаційно-бібліотечного забезпечення науки [Текст] / Т. В. Симоненко // НТИ. – 2006. – № 3. – С. 58–62.
9. DOAJ (Directory of Open Access Journals) [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://www.doaj.org/articles/questions>. – Title from the screen.
10. J-Gate [Electronic resource]. – Way of access: URL: <http://j-gate.informindia.co.in/>. – Title from the screen.
11. Scopus [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://www.scopus.com/scopus/home.url>. – Title from the screen.